

RAPORTURI ALE DACO-ROMANILOR DIN NORDUL DUNĂRII CU IMPERIUL ROMAN ÎNTRE ANII 275—375 E.N. (CU SPECIALĂ PRIVIRE ASUPRA NORD-VESTULUI ROMÂNIEI)

Cercetările arheologice din ultimele decenii au scos în evidență faptul că în a doua jumătate a secolului al III-lea în zona carpato-dunăreană existau două nuclee puternic romanizate: unul la Dunăre, fiind legat de provinciile Moesia Superior și Inferior (din care făcea parte și Dobrogea) și altul pe teritoriul provinciei romane Dacia (din care au făcut parte Oltenia, Banatul, Transilvania) și vestul Munteniei până la limes-ul transalutan.

În timpul existenței provinciei Dacia influența romană s-a manifestat din plin asupra teritoriilor vecine, mai puternic asupra geto-dacilor din Muntenia; a dacilor liberi din nord-vestul țării și mai slab asupra carpilor din Moldova¹.

Nu ne vom opri aici asupra cauzelor care au dus la abandonarea provinciei Dacia, eveniment istoric care a preocupat pe mulți specialiști (dând naștere, după cum se știe, la aprinse discuții în contradictoriu), ci vrem doar să subliniem opinia conform căreia retragerea aureliană a fost făcută din motive *strategice*², opinie pe care cercetările ulterioare au confirmat-o întru totul³.

Retragerea *organizată*, care a avut loc în anul 275, este dovedită și de faptul că romanii au menținut castelele de la nord de Dunăre aproape un secol de la părăsirea provinciei, unele chiar mai mult. După cum se știe în secolul al patrulea funcționează castelele de la Pojejena, Gornea, Dierna, Drobeta, Puținei, Hinova și se mențin orașele Sucidava și Romula în sudul provinciei⁴.

În Dacia superioară, deși sub o formă mai modestă, continuă viața în toate orașele fostei provincii (*Tibiscum*, *Apulum*, *Napoca*, *Ampelum*, *Potaissa*, *Porolissum* ș.). Acestea, deși prin plecarea autorităților romane și-au pierdut funcția politică și administrativă, au continuat să fie centre meșteșugărești mai modeste și centre economice, respectiv un fel de târguri.

De asemenea, continuă să persiste așezările civile ale fostelor caste romane,

¹ Maria Comșa, în *Nouvelles études d'Histoire*, 3, 1965, p. 25—30 și harta privind teritoriul României în secolele II—III.

² C. Daicoviciu, în *AISC*, 3, 1941, p. 255; Idem, *Einige Probleme der Provinz Dacia*, 1965, p. 249—250.

³ M. Macrea, în *Ist Rom*, I, 1960, p. 615—629; Maria Comșa, în *Pontica*, 10, 1977, p. 220 + bibl.

⁴ N. Gudea, în *Actes du IXe Congrès international sur les frontières romaines*, București — Köln — Wien, 1974, p. 173—180; Idem, *Gornea. Așezări din epoca romană și romană târzie*, Cluj-Napoca, 1977, fig. 1, p. 40 și p. 74; O. Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică (secolele III—XI)*, Craiova, 1976, p. 115; Idem, în *Actes du IXe Congrès international sur les frontières romaines*, p. 71—81; D. Protase, în *Südosteuropa-Jahrbuch*, 17, München—Berlin, p. 231—235.

⁵ *Ibidem*, p. 236—237, 243. K. Horedt, *Siebenburgen in spätrömischer Zeit*, Bukarest, 1982, p. 59—70, 89—96.

multe din ele avînd în noua situație rolul unor centre economice (tîrguri) și totodată posturi de comandă militară (*fossatum*)⁶.

Cercetările arheologice, mai ales din ultimii ani au reușit să identifice așezări sătești care au luat ființă în epoca romană și care au continuat să persiste în epoca postromană în secolul al IV-lea, unele chiar mai tîrziu⁷. Urme de locuire din secolul al IV-lea s-au descoperit și pe locul unor *villae* rustice (Iernut, Răhău, Palatca ș.a.)⁸.

Faptul că fostul teritoriu al Daciei Romane nu a fost izolat de imperiu o dovedește și continuarea după anul 275 a circulației monetare (chiar dacă aceasta era uneori mai puțin intensă)⁹, populația locală căutînd să se adapteze noilor condiții.

Ținînd seama de faptul că provincia romană Dacia nu a căzut sub loviturile goților sau a altor populații barbare, așa cum s-a crezut, și de faptul că pe teritoriul acestei provincii continuă după anul 275 să se dezvolte cultura materială și spirituală daco-romană, menținîndu-se legăturile cu imperiul ne-a condus la concluzia că retragerea autorităților romane din Dacia nu a reprezentat de fapt o capitulare fără condiții, ci imperiul a păstrat un anumit control asupra acestei provincii, care în perioadele de ascensiune ale imperiului era mai intens iar în perioadele de decadență slăbea, dar nu înceta cu totul¹⁰.

Încă în cursul stăpînirii romane și curînd după plecarea autorităților romane la sud de Dunăre au avut loc infiltrări de grupuri carpice venite din est pe teritoriul Transilvaniei (Obreja, Șopteriu, ș.a.) și în Oltenia (Locusteni) sau daci pătrunși din părțile de vest ale țării (Cipău și Ogra pe Mureș)¹¹. Am arătat de asemenea, cu ani în urmă că inexistența *limes*-ului dacic, a creat posibilitatea depla-

⁶ *Ibidem*, p. 236—243; C. Daicoviciu, în *Dacica*, Cluj, 1969, p. 586; Maria Comşa, în „Muzeul Național”, 3, 1976, p. 218; O. Toropu, *Romanitatea tîrzie...*, 1976, p. 39—41; K. Horedt, *Siebenbürgen...*, p. 86. În epoca constantiniană au fost descoperite așezări pe înălțimi uneori fortificate cum sînt cele de la Tîrnăvioara, Cetatea de Baltă (*Ibidem*) la care se vor adăuga fără îndoială și altele.

⁷ K. Horedt, *Siebenbürgen...*, p. 70—85, 86—104; D. Protase, *Die dakisch-römische Bevölkerung...*, p. 237—240.

⁸ *Ibidem*, p. 240 + bibl.; K. Horedt, *Siebenbürgen...*, p. 85 (Răhău și Cicău). După noi printre *villae*-le rustice în preajma cărora continuă viața și în secolul al IV-lea trebuie considerată și de la Palatca. Pistolnicul (sigiliu de ceramică cu care se imprima pe prescuri semnul crucii), descoperit în mormîntul nr. 3 sau în pămîntul de umplură a gropii mormîntului (cf. Ioana Hica Cîmpeanu, în *Dacia*, 20, 1976, p. 27 + fig. 7/2a, 2 b, p. 30 și fig. 9/2 a, 2 b și 3, după p. 32.), după noi, nu aparține inventarului acestuia, ci nivelului de locuire roman tîrziu, care a succedat *villae*-ei rustice (?) peste ale cărei resturi se suprapune cimitirul. Mormîntul 3 are scheletul orientat N-S (capul spre nord) respectînd același ritual necreștin ca și mormintele 2, 4, 5, 7, 8, și 9. Pistolnicul, o piesă paleocreștină de origine coptică (*Ibidem*, p. 34), trebuie atribuit populației daco-romane, care a persistat să viețuiască pe locul fostei *villa rustica* (?). El nu are nici o legătură cu mormîntul 3 (în groapa cărui a fost antrenat) și cu răspîndirea creștinismului la goți, așa cum a fost interpretat (*Ibidem*, p. 34). Nu poate fi considerat creștin nici ornamentul de pe plăcuța semidiscoidală de care sînt atîrnate pandantive rombice, descoperită în mormîntul nr. 1 (*Ibidem*, p. 27, fig. 6, p. 28 și fig. 9/1, p. 35).

⁹ K. Horedt, *Siebenbürgen...*, p. 177 fig. 68.

¹⁰ Maria Comşa, *Sur la romanisation...*, p. 33. Se pare că încă din anul 275 au fost păstrate unele capete de pod pe malul stîng al Dunării (Pojejena, Dierna, Drobeta, Sucidava) cf. E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *Trei tezaure monetare din Banat din secolul al IV. Contribuții numismatice la problema continuității în Dacia*, Lugoj, 1974, p. 89—90.

¹¹ Maria Comşa, *Dacia...*, p. 216 și nota 5 pe aceeași pagină; K. Horedt, *Siebenbürgen...*, p. 36—37, 43—56, 104—110; Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1974, p. 112—119. Pentru o opinie contrară atribuirii podoabelor de argint carpiilor cf. D. Protase, *Die dakisch-römische Bevölkerung...*, p. 240—241, 244 + bibl. Gh. Popilian, *Necropola daco romană de la Locusteni*, Craiova, 1980, p. 94.

sării libere a populațiilor din fosta provincie în teritoriile care nu fuseseră ocupate efectiv de către romani (Muntenia, Moldova, Crișana, și Maramureș) și invers, ajungându-se treptat la o unificare din punct de vedere economic și etnic a elementului autohton daco-roman¹².

Căderea definitivă a puterii politice a carpilor în anul 319 a dat posibilitatea expansiunii spre vest a coaliției politice în fruntea căreia se aflau goții. Ei au ocupat teritoriul Moldovei locuit de carpi, Muntenia, care aparținea geto-dacilor tîrzii, pînă în preajma limes-ului transalutan, iar în Transilvania, în această primă etapă au pătruns doar pînă la cursul superior al Oltului, în teritoriul căzut în jurul anului 250 sub carpi¹³. Așadar în jurul anilor 320/330 aproximativ la 50 de ani de la plecarea autorităților romane din Dacia, constatăm pe de o parte că teritoriul fostei Dacii romane era legat din punct de vedere economic și cultural de imperiu, de care erau apropiate și teritoriile dacice din vestul și nord-vestul țării, precum și vestul Munteniei pe de altă parte că Muntenia, Moldova și sud-estul Transilvaniei pînă la Oltul superior erau dominate din punct de vedere politic de goți.

Astfel se prezenta situația în jurul anului 324 cînd împăratul Constantin cel Mare (303–337) obține victoria asupra adversarului său Licinius și ajuns singur împărat întemeiază noua capitală a imperiului roman la Constantinopol.

Mutarea capitalei imperiului roman de răsărit la Constantinopol, a avut drept consecință întărirea limes-ului dunărean și acordarea unei atenții mai mari asupra teritoriilor situate dincolo de limes¹⁴.

Constantin cel Mare reușește chiar să anexeze la imperiu unele părți din sudul fostei provincii Dacia¹⁵ și întărește evident controlul asupra restului teritoriului acestei provincii¹⁶ pe care o integrează în viața economică și spirituală a imperiului, dar pe care nu a reușit să o încorporeze din punct de vedere militar în sistemul defensiv al imperiului roman tîrziu.

Legături mai strînse cu imperiul sînt reflectate și prin intensificarea circulației monetare în epoca lui Constantin cel Mare și a urmașilor săi pînă la Gratiian inclusiv¹⁷, precum și prin apariția în Dacia a unor bunuri evident lucrate

¹² Maria Comșa, *Sur la romanisation...*, p. 27; Idem, *Dacia...*, p. 216–217.

¹³ *Ibidem*, p. 218.

¹⁴ I. Barnea în *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968, p. 381–390.

¹⁵ D. Tudor, în *Dacoromania*, I, Freiburg–München, 1973, p. 149–161; Idem, în *Historica*, 3, 1974, p. 93–110; Idem, *Oltenia romană* 4, București, 1987, p. 415–470; O. Toropu, *op. cit.*, p. 13–38; I. Barnea, O. Iliescu, *Constantin cel Mare*, București, 1982, p. 107–123; E. Chirilă, N. Gudea, J. Stratan, *Trei tezaure...*, p. 90–92 și recenzia lui D. Baatz, în *Germania*, 53, 1975, p. 249. N. Gudea, consideră că recucerirea sudului Daciei a început încă din vremea tetrarhiei (*Gornea*, 1977, p. 75–76).

Probabil din cauza atacurilor repetate ale iazygilor din zona Tisei inferioare, Banatul, în secolul al IV-lea e.n., se afla în chip special în atenția Imperiului roman.

¹⁶ Maria Comșa, *Dacia...*, p. 221.

¹⁷ C. Preda, în *SCIVA*, 26, 1975, 4, p. 456; I. Barnea, C. Iliescu, *op. cit.*, p. 124–172; Maria Comșa, *Dacia...*, p. 221 + bibl.; K. Horedt, *Siebenbürgen...*, p. 172–184 și fig. 66–68; O. Toropu, *op. cit.* anexeze 6–8; D. Protase, *Die dakisch-römische Bevölkerung...*, p. 241; A. Sășianu, *Moneda antică în vestul și nord-vestul României*, Oradea, 1980, p. 41–49 + fig. 6; V. Butnariu, în *Arheologia Moldovei*, 11, 1987, p. 113–140. Ținem să atragem atenția că autorul atribuie impropriu monețele din anii 275–324 din Moldova și Muntenia culturii Sintana de Mureș–Cerniașov.

Datarea începutului acestei culturi în anii 270/275 și încetarea sa în jurul anilor 376/380 (Gh. Diaconu, în *SCIVA*, 34, 4, 1983, p. 235–242, datare preluată și de V. Butnariu) nu este confirmată de descoperirile arheologice. Cele mai vechi elemente germanice apar în Moldova abia în jurul anului 300 (cf. I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi*, Iași, 1982, p. 88–98). Începutul acestei culturi pe teritoriul țării noastre nu e fixat încă clar pe baza datelor arheologice. După părerea noastră, în Moldova cultura carpică a putut dura pînă în preajma anului

în ateliere din imperiu cum sînt: fibulele cu butoni în formă de ceapă (Zwibelkopffibel) de la Apulum (Alba Iulia), Potaissa? (Turda), Tîrnăvioara, Obreja, unele ornamentate în tehnica niello ca de exemplu fragmentul de fibulă transformat în inel descoperit la Micia (Veşel), la care se adaugă butonul de la Feisa ornamentat în aceeaşi tehnică şi alte produse¹⁸.

Stringerea legăturilor economice şi politice dintre fosta provincie Dacia şi imperiu a favorizat întărirea şi răspîndirea creştinismului în formă latină, după cum arată numeroasele obiecte de caracter creştin, apărute în fostele oraşe romane, care aşa cum am arătat mai sus încă mai persistau, dar şi în alte complexe (Biertan s.a.).

Intensificarea circulaţiei monetare sub împăratul Constantin cel Mare şi a urmaşilor săi (la fel ca şi pe teritoriul fostei provincii) ca şi prezenţa fibulelor cu butoni în formă de ceapă descoperite la Oradea, Mişca, Şiclău şi în alte localităţi¹⁹ dovedesc că protectoratul instaurat de Constantin cel Mare nu se limita la graniţa de vest şi de nord-vest a fostei provincii Dacia, ci includea şi teritoriul locuit mai înainte de dacii (din afara provinciei, pînă la marginea stepei, unde începea locuirea sarmatică pe alocuri daco sarmatică²⁰).

Instituirea protectoratului roman în nordul Dunării a avut loc, credem după anul 324 şi înainte de anul 330 cînd Constantin cel Mare se amestecă în conflictele dintre goţi (aliaţi cu taifalii) şi sarmaţi populaţii vecine cu Dacia. Controlul sau protectoratul creat de Constantin cel Mare asupra provinciei Dacia a durat pînă în timpul domniei împăratului Valens (364—378).

Acest fapt ne face să credem că în cei circa 100 de ani cîţi au trecut de la abandonarea oficială a provinciei Dacia s-au petrecut schimbări esenţiale, care în condiţiile inexistenţei limesului dacic au dus la uniformizarea populaţiei din afara provinciei cu cea din fosta provincie.

După moartea lui Constantin cel Mare însă goţii din zona extracarpatică a României nu au mai respectat *foedus*-ul încheiat cu romanii în anul 332 şi au reînceput incursiunile de pradă în imperiu. Mai mult s-au amestecat în luptele pentru domnie susţinîndu-l pe uzurpatorul Procopius împotriva lui Valens²¹.

În perioada care a urmat după moartea lui Constantin cel Mare, profitînd de situaţia favorabilă lor din zona extracarpatică, purtătorii culturii Sîntana de

320, iar cultura geto-dacică tîrzie din Muntenia încetează în jurul anilor 320/330, în unele zone probabil chiar ceva mai tîrziu, mai ales în vestul Munteniei (Maria Comşa, *Dacia*..., p. 217—218 + bibl.; Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, Bucureşti, 1984, p. 93—94; Idem, în *Dacia*, 24, 1980, p. 179—180.

¹⁸ K. Horedt, *Siebenbürgen*..., p. 163—171; D. Protase, *Die dakisch-römische Bevölkerung*..., p. 159—160 şi 231—234 + bibl.

¹⁹ Pentru monede şi tezaure monetare cf. mai sus nota 17, la care mai adăugăm următoarele: Dana Bălănescu, *ActaMN*, 19, 1984, p. 375; N. Gudea, în *ActaMN*, 12, 1975, p. 183—189; Idem, în *ActaMN*, 18, 1981, p. 483—490; Dana Bălănescu, N. Gudea, în *ActaMN*, 20, 1983, p. 485—488.

În Banat s-au descoperit peste 30 tezaure din secolul al IV-lea. Pentru obiectele aduse din imperiu cf. Maria Comşa, *Sur la romanisation*..., p. 27; Idem, *Dacia*..., p. 221 + bibl.; D. Protase, *Die dakisch-römische Bevölkerung*..., p. 231—237; S. Dumitraşcu, în *Centenar muzeal orădean*, 1972, p. 198—199; Idem, în *Crisia*, 6, 1976, p. 35—60; M. Rusu, E. Dörner, în *Materiale* 8, 1962, p. 710, nota 4 + bibl.

Fibule cu butoni în formă de ceapă au fost descoperite şi în Muntenia, asupra lor însă urmează să ne oprim cu alt prilej. Acestea, ca şi în nord-vestul ţării, se leagă, în secolul al IV-lea de o populaţie romană sau romanizată.

²⁰ Maria Comşa, *Sur la romanisation*..., p. 26—27 + bibl.; Idem, *Dacia*..., p. 223; P. Părducz, în *memoriām Constantinī Daicovicū*, 1974, p. 275—284; I. Crişan, în *Apulum*, 7, 1, 1968, p. 241—251; A. Bejan, în *Analele Banatului*, Istorie, I, Timişoara, 1981, p. 21—25; Doina Benea, în *Studii de istoria Banatului*, 9, Timişoara, 1983, p. 1—9; S. Dumitraşcu, T. Bader, *Aşezarea dacilor liberi de la Medieşu Aurit*, Satu Mare, 1967; S. Dumitraşcu, în *Lucrări ştiinţifice*, 2, Oradea, 1968, p. 239—256; Idem, în *Crisia*, 7, 1977, p. 65—73; Gh. Lazin, I. Nemeti, în *Crisia*, 2, Oradea, 1972, p. 199—213; Gh. Bichir, în *Thraco-dacica*, I, 1976, p. 305—307 + bibl.; Al. V. Matei, în *ActaMP*, 4, 1980, p. 229—243.

²¹ I. Barnea, *op. cit.*, p. 393—394.

Mureș — Cerniahov încep să se infiltreze și în zona cuprinsă între Oltul superior și Mureș, dînd naștere la complexe culturale mixte, în care elemente de cultură daco-romană coexistă cu elemente caracteristice culturii Sîntana de Mureș — Cerniahov²².

Goții din zona extracarpatică a țării credem că este posibil să se fi așezat în complexele daco romane din Transilvania avînd un regim similar celor pătrunși sau colonizați forțat de romani la sud de Dunăre și în Dobrogea²³.

Unele cete de goți au ajuns chiar pînă în vestul țării, unde se luptă pe Mureș cu vandalii în jurul anului 330²⁴.

Așa cum am arătat și cu alt prilej, spre deosebire de zona extracarpatică unde cultura locală și cea sarmatică se integrează în cadrul culturii Sîntana de Mureș — Cerniahov, în Transilvania, mai precis pe teritoriul fostei provincii romane Dacia elementele de tip Sîntana — Cerniahov sînt înglobate și asimilate treptat de cultura daco-romană²⁵.

Evoluția deosebită în secolul al IV-lea a culturii materiale de pe teritoriul fostei provincii romane de cea din afara provinciei în zona extracarpatică (Muntenia și Moldova)²⁶ se explică după părerea noastră prin faptul că în zona extracarpatică rolul politic îl aveau goții (unii deveniți foederati ai imperiului), în timp ce teritoriul fostei provincii Dacia se afla sub controlul și protecția directă a imperiului roman.

Situația aceasta s-a menținut pînă în timpul domniei împăratului Valens, ale cărui campanii împotriva goților din zona extracarpatică au avut sigur ecouri și în Transilvania. Alte schimbări au urmat în preajma anilor 375/376, 383 și 400/410²⁷. Asupra consecințelor acestor evenimente în Transilvania și în nord-vestul țării urmează să ne oprim însă cu alt prilej.

În încheiere trebuie să subliniem că perioada protectoratului roman asupra fostei provincii Dacia a avut un rol deosebit în formarea culturii materiale a populației daco romane și în dezvoltarea relațiilor sociale specifice, deosebite de cele ale populațiilor în migrație.

Încă în acest timp din sinul obștilor autohtone din interiorul și din afara fostei provincii romane Dacia au luat ființă juzii sau judecii (< lat *judex*, -*cis*)²⁸. Unii dintre aceștia se aflau în fruntea unor așezări rurale situate într-o microregiune geografică. La rîndul lor acești juzi de sate erau subordonați unui jude (judecător și în caz de nevoie și conducător militar), care avea sub jurisdicția sa un teritoriu mai mare, aproximativ de întinderea unui județ actual, uneori chiar mai mare.

Imperiul își exercita controlul în timpul protectoratului de la sfîrșitul secolului al III-lea și mai ales în secolul al IV-lea prin intermediul acestor căpetenii locale.

²² Maria Comșa, *Dacia*..., p. 224.

²³ Idem, în *Dacia*, 11, 1967, p. 339—347; I. Barnea, *op. cit.*, p. 394—395.

²⁴ Maria Comșa, *Dacia*..., p. 219; Asupra discuțiilor în legătură cu locul și data la care a avut loc lupta dintre goți și vandali cf. la K. Horedt, *Siebenbürgen*..., p. 187 și nota 403.

²⁵ Maria Comșa, *Dacia*..., p. 219; K. Horedt, *Siebenbürgen*..., p. 75—82, a încadrat aceste complexe în „cultura Sf. Gheorghe”. Rămîne de văzut odată cu înmulțirea cercetărilor dacă este o cultură sau doar un anumit aspect cultural al culturii daco-romane, în care s-au infiltrat unele elemente „barbare” (goți, sarmați, alani etc.) aparținînd culturii Sîntana—Cerniahov, cum ni se pare nouă mai probabil.

²⁶ Maria Comșa, *Dacia*..., p. 220—221.

²⁷ *Ibidem*, p. 224—227.

²⁸ Idem, p. 216—217 + bibl.

Legăturile comerciale cu imperiul au contribuit la evoluția societății daco-romane și încadrarea sa în continuare la civilizațiile din imperiu.

Răspîndirea paleocreștinismului în forma latină a avut o deosebită importanță în menținerea ființei etnice a daco-romanilor și apoi a protoromânilor. De asemenea, a contribuit la formarea culturii spirituale a populației autohtone în evul mediu timpuriu și mai târziu.

În sfîrșit, paleocreștinismul și legăturile cu imperiul au creat populației autohtone din nordul Dunării o conștiință etnică care au deosebit-o de populațiile „barbare“, făcînd-o capabilă să-i asimileze treptat pe noii veniți.

MARIA COMȘA

**RAPPORTS DE LA POPULATION NORDDANUBIENNE AVEC L'EMPIRE
ROMAIN PENDANT LES ANNÉES 275—375 (AVEC UN REGARD
SPÉCIAL SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE
DE NORD-OUEST)**

(Résumé)

L'autrice considère qu'après l'abandon de la Dacie par les autorités et l'armée romaine, l'Empire Romain a continué de surveiller le territoire de l'ex province.

L'empereur Constantin le Grand en 324 a annexé à l'Empire le sud de cette province, et pour le reste du territoire de la Dacie a institué un protectorat et contrôle du point de vue politique. Sous ce protectorat de l'Empire ont été englobées aussi les régions à l'ouest et à nord-ouest de la Dacie, habitées auparavant par les Daces libres.

Pendant le règne du Constantin le Grand et ses successeurs on observe l'intensification de la circulation monétaire, ainsi que de l'import des différents objets (parfois de luxe), confectionnés dans des ateliers de l'Empire.

De même, en ce temps, s'est répandu en Dacie le christianisme en forme latine.

Le contrôle de l'Empire romain s'est effectué en Dacie par l'intermédiaire des chefs locaux nommés juges (roum. *jude* ou *judex* pl. *juzi* ou *judeci* < lat. *iudex*) qui ont exercé leur pouvoir juridique et militaire sur un territoire (*judetj*) situé dans une microrégion géographique, ayant approximativement l'étendue d'un département actuel, parfois même plus.

Les liaisons économiques avec l'Empire et le paleochristianisme ont rendu les daco-romains capables d'assimiler graduellement les peuplades migratoires qui sont venus dans le territoire nord-danubien.